

KAZALO

PREDGOVOR	5
Srna Mandič in Maša Filipovič Hrast BLAGINJA V STARAJOČI SE DRUŽBI: ANALITIČNA IZHODIŠČA	7
Milivoja Šircelj GOSPODINJSTVA KOT VIR BLAGINJE	27
Maša Filipovič Hrast SOCIALNA IZKLJUČENOST STAREJŠIH: SLOVENIJA V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI	61
Srna Mandič STANOVANJE IN BLAGINJA STAREJŠIH: PRIMERJAVA SLOVENIJE Z IZBRANIMI EVROPSKIMI DRŽAVAMI	85
Zdenka Šadl in Valentina Hlebec STIKI MED MLADIMI IN STARIMI LJUDMI TER NEFORMALNA SKRB ZA STARE LJUDI V EVROPI	107
Majda Pahor, Barbara Domajnko, Valentina Hlebec ZAZNAVE ZDRAVJA IN DOSTOPNOSTI ZDRAVSTVENEGA VARSTVA: MESTO SLOVENIJE V EVROPSKIH RAZDELJENOSTIH	139
Matic Kavčič VSAKDANJA TVEGANJA STAREJŠIH LJUDI: OBRAVNAVA KONCEPTA IN ŽIVLJENJSKIH SITUACIJ STAREJŠIH	161
Zinka Kolarič MEDGENERACIJSKA SOLIDARNOST V PRIMEŽU REFORM EVROPSKIH DRŽAV BLAGINJE	205
Povzetki	225
Abstracts	231
O avtorjih	237
Stvarno in imensko kazalo	239

PREDGOVOR

Pričujočo knjigo je vzpodbudila želja po razumevanju mnogoterih vidikov demografskega staranja sodobnih družb. Ta problematika je v ospredju strokovnih in političnih diskusij že dalj časa. Medtem ko v domačih diskusijah prevladuje problematika pokojninske reforme, smo v knjigi želeli opozoriti tudi na širše razsežnosti problematike demografskega staranja – kako se to kaže na več področjih blaginje, pa tudi na raznolikost v evropskem prostoru. Zato avtorji v monografiji položaj v Sloveniji pogosto analiziramo mednarodnoprimerjalno. Analiziramo položaj starejših, kako se spremembe sodobnih držav blaginje povezujejo in vplivajo na kakovost življenja starejših na posameznih področjih (od zdravja, stanovanja, stikov do širše problematike socialne izključenosti) ter kako se izražajo tveganja v vsakdanjem življenju starejših ljudi.

Knjiga ne daje praktičnih odgovorov in priporočil oblikovalcem politik, pač pa ponuja možen okvir za preudarek in razumevanje dogajanja v starajoči se družbi. Namenjamo jo tako strokovni kot širši javnosti, z njo pa želimo vzpodbuditi razširjeno diskusijo o vplivih demografskih sprememb na različne družbene procese, predvsem na kakovost življenja v sodobni družbi.

Glavnina knjige je rezultat dela v raziskovalnem programu Kakovost življenja in družbene skupine, PS-0200, ki ga financira ARRS. V njej v veliki meri uporabljamo naj-novejše podatke Evropske ankete kakovosti življenja; na tem mestu se zato zahvaljujemo Evropski fundaciji za izboljšanje življenjskih in delovnih pogojev, ki nam je omogočila uporabo teh podatkov. Morebitne napake pa seveda ostajajo odgovornost posameznih avtorjev knjige.

Zahvaljujemo se tudi številnim ljudem, brez katerih knjiga ne bi mogla nastati v pričujoči obliki. Maji Mrzel za njeno pomoč pri obdelavi podatkov, vsem sodelavcem Založbe FDV in lektorici, pa tudi recenzentom vseh prispevkov, ki so s svojimi komentarji pomembno prispevali h kakovosti knjige.

Srna Mandič in Maša Filipovič Hrast, Ljubljana, 30. marec 2011

BLAGINJA V STARAJOČI SE DRUŽBI: ANALITIČNA IZHODIŠČA

Srna Mandič in Maša Filipovič Hrast

Sodobne družbe se starajo. Vedno več je starejših ljudi in ti dočakajo vse višjo starost; tudi ljudje, stari več kot 80 let (t. i. »ultra stari«), niso več redkost. Staranje družbe je vidno tudi v spremenjeni sestavi sorodstva: sorodstvena mreža postaja bolj »navpična« (Saraceno 2008) in vključuje pripadnike več generacij, tudi štirih, manj pa je pripadnikov iste generacije. Tako več žensk v pozni aktivni dobi skrbi za odvisne člane na obeh straneh – za vnučke in za ostarele starše. S staranjem družb se spreminjajo tudi gospodinjstva: vse več jih je in vse manjša so, pa tudi enočlanska so v porastu. V zvezi s staranjem se odpirajo mnoga vprašanja, največ skrbi in politične pozornosti pa se namenja predvsem dvema vprašanjem. Prvo zadeva vzdržnost javnih financ v zvezi s pokojnino, zdravstvom in oskrbo starejših, saj uporabniki številčno naraščajo, prebivalstvo v aktivni dobi pa upada. Drugo vprašanje zadeva obnavljanje prebivalstva, saj se ob nizkem številu rojstev prebivalstvo dolgoročno zmanjšuje.

Naštete in druge demografske spremembe pa nastopajo skupaj z mnogimi drugimi spremembami, ki smo jim priča v sodobnih družbah. Posebej pomemben je sklop, v katerem se povezujejo demografsko staranje, spremenjeno družinsko življenje, fleksibilizacija zaposlitve in delovanje države blaginje. Te spremembe součinkujejo tako, da je vse več starejših ljudi, potrebnih oskrbe, a jim družina, predvsem zaposlene ženske, to vse teže nudijo, pa tudi država blaginje ima s tem hude težave. Ta problem ima torej več izvorov v strukturnih spremembah sodobnih družb. En izvor problema je demografsko staranje; večja se število starejših prebivalcev, ki potrebujejo podporo in oskrbo, obenem pa se zmanjšuje število aktivnih prebivalcev in med njimi specifično tistega dela, ki že tradicionalno nudi tako oskrbo – ženske v vlogi hčera in snah. Za Evropo med letoma 1960 in 1990 tako Alber (1995) ugotavlja 30 % zmanjšanje »negovalne kapacitete družb«, ki jo definira kot razmerje med številom žensk, starih od 45 do 69 let, in številom prebivalcev nad 69 let. Drugi izvor problema so spremembe v družinskem življenju – gospodinjstva in družine so manjše, v njih je manj generacij, ženske pa so množično zaposlene, zaradi česar se negovalna zmožnost družin in sorodstva manjša. Tretji strukturni izvor je fleksibilizacija zaposlitve: fleksibilnejše ure in oblike zaposlitve ter dohodka so breme, ki pomeni dodaten pritisk na družinsko življenje, o čemer govori sodobna politična sintagma »ravnovesje med delom in življenjem«; fleksibilizacija zaposlitve

prinaša tudi trajno marginalizacijo številnih skupin in pojav revnih zaposlenih. Četrty izvor problema je kriza države blaginje.

Ta kompleksna vprašanja predstavljajo velik izziv ne le sodobnim politikam, ampak tudi družboslovju, ki jih poskuša razumeti in z različnih vidikov pojasnjevati njihove učinke. Tudi v tej knjigi govorimo o teh vprašanjih kot se odražajo na izbranih področjih blaginje, pri tem pa nas še posebej zanimajo razmere v Sloveniji in njihova primerjava z drugimi evropskimi državami. Pri obravnavi tega, kako se demografsko staranje odraža na posameznih področjih blaginje, pa imamo avtorji nekaj skupnih konceptualnih in analitičnih izhodišč, ki jih predstavljamo v tem uvodu. Tako najprej predstavimo dva zelo uveljavljena sodobna pristopa k obravnavi problema demografskega staranja in iskanju rešitev zanj. Prvi ga umešča v okvir »novih družbenih tveganj« (Armingeon in Bonoli 2006), drugi v »režim blaginje« s poudarkom na procesu defamilializacije (Esping-Andersen 1999, 2009). V nadaljevanju tudi predstavimo dva ključna konceptualna okvirja za obravnavo blaginje. Prvi je t.i. »režim blaginje«, ki pojasnjuje, kako blaginja nastaja v neki družbi in kako so pri tem udeleženi trije ključni tvorci – država oz. javni sektor, trg in družina. Pri tem razlikovanje med različnimi režimi blaginje izraža obstoj različnih razmerij med temi tvorci. Drugi konceptualni okvir je »kakovost življenja«, ki pomeni enega od najbolj uveljavljenih načinov za opredeljevanje in merjenje blaginje posameznika. Na kratko tudi predstavimo, koliko je trend demografskega staranja izražen v Sloveniji glede na to, da po evropskih državah močno variira. Ob koncu tega prispevka tudi povzamemo teme, ki jih obravnavajo posamezna poglavja. Podamo podrobnejša pojasnila o naravi podatkov ter o razvrščanju držav v skupine, ki se pojavlja v mednarodnih primerjalnih analizah v posameznih poglavjih.

Staranje kot novo družbeno tveganje

Nova družbena tveganja Bonoli (2006) definira kot nove situacije, v katerih posameznik izkusi primanjkljaj blaginje in ki so tipične za postindustrijsko družbo. Te situacije so posledica sprememb v zadnjih treh ali štirih desetletjih in zadevajo zlasti destabilizacijo družinskih struktur zaradi množičnega vstopa žensk na trg dela, nestabilnost na trgih dela in destandardizacijo dela ter s tem povezano višjo stopnjo revščine v nekaterih družbenih skupinah.

Avtorji navajajo različne situacije novih tveganj; Bonoli (2006) našteva nasploh težave pri usklajevanju dela in družinskega življenja, situacijo enostarševskih gospodinjstev, situacijo tistih, ki imajo odvisnega starejšega sorodnika, situacijo, da ima posameznik neprimerne ali zastarele delovne kvalifikacije, neprimerno socialno zavarovanje. Kitschel in Rehm (2006) kot tveganja navajata še nezmožnost za zaposlitev zaradi bolezni ali starosti in izgubo zaslužka zaradi demografske reprodukcije. Morel (2006) pa kot novo družbeno tveganje izpostavlja staranje in specifično dolgotrajno oskrbo starejših. Meni, da se zaradi staranja, spremenjenih modelov družinskega življenja, vrednot in stališč do neformalne

nege ter zaradi višje udeležbe žensk na trgu dela pod vprašaj postavlja primernost sedanjih sistemov blaginje in na novo odpirajo vprašanja odgovornosti za oskrbo odvisnega starejšega prebivalstva. Medtem ko so nego starejših še do nedavnega v večini držav razumeli kot zasebno družinsko zadevo, pa je v mnogih državah to postalo javna zadeva in pripoznano novo družbeno tveganje; v Nemčiji, navaja Morel (2006), se v zvezi s tem postavlja ključno vprašanje prehoda od neformalne oskrbe k zavarovanju za primer dolgotrajne oskrbe. Za reševanje teh novih družbenih tveganj pa je po mnenju teh avtorjev potrebna nova, »postindustrijska država blaginje«, saj jim država blaginje s svojimi klasičnimi politikami in programi ni kos. Razliko med staro in novo, postindustrijsko državo blaginje Huber in Stephens (2006) predstavlja takole: »Stara« država blaginje je osnovana predvsem za denarne transferje, ki pokrivajo tveganje izgube zaslužka zaradi starosti, brezposelnosti, bolezni in invalidnosti; tipični uporabnik stare države blaginje je bil kvalificirani proizvodni delavec – moški – hranilec družine, ki je zavarovana prek njega. Za novo, »postindustrijsko državo blaginje« pa so ključnega pomena storitve, ki povečujejo posameznikovo zmožnost za zaslužek; poleg podpore pri izobraževanju in poklicnem usposabljanju je tu še socializacija odgovornosti za nego odvisnih članov družine, kar posamezniku omogoča kombiniranje plačane zaposlitve in družinskih obveznosti. Nova država blaginje nima več tipičnega uporabnika, ampak so to različni uporabniki v različnih fazah življenjskega cikla: otroci zaposlenih staršev, adolescenti na usposabljanju, odrasli na prekvalifikaciji, zaposleni starši z majhnimi otroki ali pa starejši ljudje, potrebni oskrbe. Zaradi heterogenosti uporabnikov pa med njimi ter tudi med njihovimi zagovorniki in interesnimi predstavniki prihaja do redistribucijskih konfliktov.

Vprašanje, kako hitro in intenzivno gre v evropskih državah razvoj v smeri »postindustrijske države blaginje«, je raziskoval Armingeon (2006). Primerjal je izdatke držav za izbrane programe, namenjene novim tveganjem (aktivne politike zaposlovanja, podporne storitve za starejše, družinske storitve) in ugotovil, da so se skandinavske države na nova tveganja odzvale hitreje in intenzivneje kot drugod; v skandinavskih državah so že v 80. letih namenjali višji odstotek BDP kot v liberalnih in celinskih državah še dve desetletji kasneje, leta 1998. Za vzhodnoevropske države je ugotovil, da najbolj zamujajo; gotovo pa bi njihova specifična zgodovinska dediščina podružbljenih družinskih storitev zahtevala kompleksnejšo analizo.

Staranje družbe in familializem Esping-Andersena

Nova družbena tveganja kot posledico sprememb na trgu dela in v družini je že pred desetletjem obravnaval tudi Esping-Andersen (1999), vendar na specifičen način. Kot ključ za rešitev teh problemov je izpostavil »gospodinjsko ekonomijo, alfo in omego za rešitev postindustrijskih dilem, verjetno najpomembnejšo posamično osnovo postindustrijskih gospodarstev« (Esping-Andersen 1999: 6). Nova tveganja in krizo sodobne države blaginje razlaga z načini, kako se družbena tveganja porazdelijo med državo,

družino in trg. Familializem, tj. prepuščanje večji del odgovornosti za blaginjo družini, vidi kot enega generatorjev krize, defamilializem in razbremenjevanje družine pa kot del rešitve. To stališče v novejšem delu Esping-Andersen (2009) še okrepi ter posebej izpostavi vse večji in mnogostranski pomen družinskih storitev. In nadalje, če je njegovo razločevanje med konzervativnim, liberalnim in socialnodemokratskim režimom blaginje izvorno temeljilo na razlikah pri zagotavljanju dohodka ter na dualnosti med državo in trgom (glej Esping-Andersen 1990), pa se defamilizacija potrjuje kot pomemben dodatni vidik razlikovanja med režimi blaginje.

Tveganja, pravi Esping-Andersen (1999), lahko ponotranji družina, lahko so prepuščena trgu, lahko pa jih sprejme država blaginje. Če tveganje prevzame država, je zadovoljevanje potreb defamilializirano (izvzeto iz družine) in dekomodificirano (izvzeto iz trga). Defamilializiran režim blaginje je tisti, ki teži k temu, da bi gospodinjstva razbremenil skrbi za blaginjo in oskrbo njegovih članov ter zmanjšal odvisnost posameznikove blaginje od družine; defamilializacija izraža stopnjo, do katere je taka odgovornost družine zmanjšana in prenesena bodisi na državo blaginje bodisi na trg. Na drugi strani pa je familialistični režim, ki največ obveznosti za blaginjo pripisuje gospodinjstvom oz. družini; familialistične javne politike izhajajo iz predpostavke, da je gospodinjstvo najbolj odgovorno za blaginjo članov, in to predpostavko nadalje utrjujejo. Esping-Andersen (ibid.) pri tem izpostavlja vpliv katoliškega socialnega nauka in načela subsidiarnosti, ki poseganje javnih politik omejuje samo na tiste situacije, ko družina – kot prva odgovorna – odpove.

Oskrba šibkih članov družine, še posebej ranljivih starejših, pa je zelo poseben element blaginje; Esping-Andersen (2009: 80) jo navaja kot najčistejši primer odpovedi ne enega, ampak dveh stebrov blaginje – družine in trga obenem. Družina vse bolj odpoveduje zaradi zaposlenosti žensk, enakopravna delitev bremen z moškimi pa ni verjetna; poleg tega se zaradi demografskega staranja krči tudi tradicionalno družinski rezervoar oskrbovalcev – hčera. Komercialni domovi za starejše, ki jih lahko ponudi trg, pa so za večino ljudi enostavno nevzdržno dragi. Vztrajanje pri familialističnih politikah bi ta manko blaginje le še krepilo. Pri dvojni odpovedi, tj. družine in trga, vidi edino logično alternativo v državi blaginje; toda ta pri družinskih storitvah v večini držav ohranja le marginalno vlogo. V zgodnji fazi modernih družb je država blaginje povsod temeljila na familializmu, ki je družinske storitve pač prepuščal družini. Vsa povojna socialna politika je predpostavljala obstoj družine, ki sta jo poleg otrok sestavljala še moški kot zaposleni hranilec družine in ženska gospodinja; država blaginje se je usmerjala k zagotavljanju dohodka, ni pa razvijala družinskih storitev za otroke in za starejše.

Do velikega preobrata v smer defamilializacije je po Esping-Andersenu prišlo v sedemdesetih letih v Skandinaviji, kjer so družinske storitve v javnem sektorju postavili kot prioriteto socialne politike, ki podpira polno zaposlenost žensk. S tem so ženske ne le razbremenili skrbi za družino, ampak jim zagotovili velike zaposlitvene možnosti v javnem storitvenem sektorju – na Švedskem ta predstavlja 30 % delovnih mest. V

liberalnih državah so namesto tega začeli pospeševati tržne storitve, in to z davčnimi olajšavami. Večina evropskih držav, z izjemo Francije in Belgije, pa familializma ni postavila pod vprašaj. Pomanjkanje družinskih storitev je ovira za zaposlovanje žensk v dveh smislih: opravljanje družinskih obveznosti ženske omejuje pri vstopu v zaposlitev, poleg tega pa imajo tudi manj možnosti, da zaposlitev najdejo, saj je storitveni sektor majhen. Pomanjkanje otroškega varstva pa je povezano z velikim upadom rodnosti in naraščajočim številom parov brez otrok, ki se morajo odločati med starševstvom in zaposlitvijo. To družbo vodi k »ravnovesju nizke rodnosti in nizke zaposlenosti«, za kar Esping-Andersen (ibid.) kot najočitnejša primera navaja Italijo in Španijo. Kjer ženski zaposlitveni revoluciji ni sledila reformirana družinska politika z družinskimi storitvami, se s toliko večjimi pritiski soočajo danes. Poudarja, da nordijske države blaginje ostajajo edine, kjer je socialna politika eksplicitno namenjena večanju ekonomske neodvisnosti žensk. Od liberalnih režimov se ostro ločijo po tem, da jim zagotavljajo prejemek, ki dopolnjuje ali pa nadomešča tržni dohodek. Še večja je razlika do konzervativnih držav, saj ženske aktivno opogumlja k vseživljenjski polni zaposlitvi s tem, da lajša družinske obveznosti. Tako je stopnja zaposlenosti žensk, starih med 55 in 64 let, na Švedskem 65 %, v Italiji pa 16 %. V Skandinaviji praktično ni ženske, ki bi svoje poklicno delo omejevala zaradi skrbi za sorodstvo, medtem ko je v južni Evropi to norma.

Toda familializem ima še druge, daljnosežnejše in kompleksnejše posledice, ki jih je Esping-Andersen strnil takole:

Na mikroravni je danes familializem neproduktiven, saj zavira nastajanje družin in tudi omejuje ponudbo delovne sile. To pomeni nižjo rodnost, nižje dohodke gospodinjstva, višje tveganje revščine (v družinah z enim zaposlenim je od tri- do štirikrat višje kot v družinah z dvema zaposlenima). Na makroravni familializem implicira potratu človeškega kapitala (kolikor zadeva manjšo ponudbo in izrabo visoko izobražene ženske delovne sile). Toda najbolj od vsega, familializem je ahilova peta same države blaginje: nižja zaposlenost žensk pomeni za državo manjši davčni priliv, nižja rodnost pa ogroža prihodnjo finančno vzdržnost države blaginje. (Esping-Andersen 1999: 70.)

Če je torej že pred desetletjem identificiral familializem kot ključni izvor ranljivosti sodobnih starajočih se družb, pa lahko danes Esping-Andersen (2009: 146) navaja tudi že podatke o njegovih konkretnih posledicah. Učinki familializma so vidni v demografskih kazalcih in projekcijah, ki kažejo močen kontrast med skandinavskimi in južnoevropskimi familialističnimi državami. Skandinavske države imajo razmeroma visoko rodnost, medtem ko je v familialističnih južnoevropskih državah ta med najnižjimi; nizka rodnost pospešuje demografsko staranje in večja breme tega staranja, saj tudi krči prihodnje prebivalstvo. Kot kažejo projekcije, bi prebivalstvo južnoevropskih držav, ki imajo stopnjo rodnosti pod 1,3, ob koncu stoletja štel le še četrtnino današnjega;

prebivalstvo nordijskih držav pa bi se s stopnjo rodnosti okoli 1,8 ob koncu stoletja zmanjšalo le za okoli 15 %.

Pri zagotavljanju blaginje v postindustrijskih družbah, specifično pri skrbi za starejše, je za Esping-Andersena (2009) torej ključnega pomena razvitost družinskih storitev, zlasti s podporo države blaginje. Ocenjuje, da vse večjih potreb po zunajdružinski oskrbi starejših ni možno primerno zadovoljiti na trgu, saj bi bili komercialna domska oskrba in komercialna pomoč na domu za večino prebivalstva nedostopno dragi. Polna dnevna oskrba namreč lahko stane toliko, kot znaša povprečni zaslužek žensk. Avtor izpostavlja skandinavski model skrbi za starejše, ki daje prednost pomoči na domu, in to ne le zaradi želja uporabnikov, ampak tudi zato, ker celo ob vsakodnevnem obisku na domu to pomeni manj kot tretjino stroška domske oskrbe.

Odstotek starejših, ki prejemajo pomoč na domu, je po Esping-Andersenu (1999: 61) pomemben kazalec defamilializacije; leta 1990 je ta v socialnodemokratskem režimu blaginje znašal 19,5 %, v liberalnem in celinskem po 4,3 %, v Južni Evropi pa 1,3 %. Nadaljnji kazalec defamilializacije po istem viru je javna poraba za družinske storitve (v % BDP); ta je po omenjenih režimih znašala 1,85 %, 0,21 %, 0,37 % in 0,09 % BDP. Esping-Andersen ocenjuje, da se bodo stroški za oskrbo starejših v prihodnje neogibno večali, vendar po državah različno. V državah, kot sta Danska in Švedska, bo ta prirastek manjši, saj je velik del teh stroškov že vključen v državo blaginje, tako da je dolgotrajna oskrba starejših v bistvu univerzalno pokrita. Druga skrajnost sta Italija in Španija, kjer so te potrebe še ogromne.

Ali defamilializacija in podporne družinske storitve slabo vplivajo na družinsko solidarnost in rahljajo siceršnje sorodstvene vezi? Na hipotezo o takem negativnem vplivu države blaginje (t. i. hipoteza o izrivanju družine) pa Esping-Andersen (2009) odgovarja z empiričnimi podatki projekta SHARE o skrbi odraslih otrok za ostarele starše v evropskih državah. Ugotavlja velik obseg take pomoči in stikov, vendar pa tudi, da je njihova pogostost obratno sorazmerna z intenzivnostjo. Na Danskem, denimo, skrbi za starše najvišji odstotek vprašanih, 20 %, vendar pa je intenzivnost najnižja – 2,6 ure na teden. Druga skrajnost je Italija, kjer za starše skrbi le 12 % vprašanih, vendar pa temu namenijo največ časa – 29 ur tedensko. Zato Esping-Andersen sklepa, da utegne oskrba starejših, če pomeni prehudo negotovno breme, otroke celo oddaljiti in odnose poslabšati. Še več, trdi, da sodobna družina za svojo dobrobit potrebuje določeno stopnjo defamilializacije oskrbe starejših, kot so npr. dnevni centri; šele ob taki predpostavki, ko postane skrb za starejše obvladljiva, se lahko medgeneracijske vezi utrdijo. Bistvo nove družinske politike je v tem, da družinam ponudi realistične možnosti, ki jih bodo razbremenile.

Pri obravnavanju podatkov o socialnih izdatkih za socialne storitve je pomembna njegova kritika »kratkovidnega« upoštevanja le vidnega dela javne porabe (Esping-Andersen 2009: 109). Tako Danska velja za zelo velikega porabnika, saj socialnim izdatkom namenja 34 % BDP, ZDA pa le 16 %. Toda če se k tem stroškom prištejejo tudi zasebni izdatki za te namene in upošteva, da so na Danskem denarni prejemki obdavčeni, v

ZDA pa osebni izdatki za socialne namene pomenijo davčno olajšavo, razlika med državama v končnem seštevku skoraj izginje. Tako izračunani neto izdatki za socialne namene znašajo na Danskem 26 % BDP, v ZDA pa 25 %. Seveda pa med državama obstaja velika razlika v porazdelitvi stroškov med skupine prebivalstva in v dostopnosti storitev ljudem s podpopovprečnimi dohodki.

Režim blaginje: okvir za pojasnjevanje, kako nastaja blaginja

Vprašanje, kako razumeti nastajanje blaginje, in to znotraj zapletenega, spreminjajočega se in med državami različnega družbenega okolja družbenega okvirja, je ena ključnih tem sodobnega družboslovja, povezano pa je tudi z vprašanjem staranja družb. Na splošno ni dilem o tem, da je blaginja rezultat delovanja nekaj ključnih akterjev – države blaginje, trga (dela in storitev) in družine. Iskanje podrobnejših razlag pa se razvija v dveh smereh. Prva smer oz. pojasnjevalni model postavlja v ospredje državo blaginje ter proučuje blaginjo ljudi kot rezultat delovanja socialne politike in konkretnih socialnih programov in ukrepov; v ospredju so torej učinki države blaginje in konkretnih programov (*welfare-state outcomes*) (glej Castles in Mitchell 1993; Kvist 2004; Powell in Barrientos 2004; Tullock 2004). Predmet zanimanja torej niso le stroški, ampak njihovi rezultati in konkretni učinki v blaginji ljudi.

Druga smer pojasnjevanja pa je že v izhodišču širša; njen predmet zanimanja je pluralni sistem blaginje, ki implicira obstoj različnih akterjev blaginje in njihovo medodvisno delovanje; medtem ko je to med prvimi izpostavil koncept »režimov države blaginje« Esping-Andersena (1990), pa ga označujejo tudi krovni pojmi, kot so sistem blaginje, mešanica blaginje (*welfare-mix*) in režim blaginje. Ti pojmi se v marsičem prekrivajo in zlivajo, poleg tega pa se je tudi Esping-Andersenov koncept režimov blaginje razvijal in bil uporabljen v več različicah. V najsplošnejšem smislu je »režim blaginje« definiral kot »način, kako je proizvodnja blaginje porazdeljena med državo, trg in gospodinjstva« (Esping-Andersen 1999: 73). Ta koncept je bil zelo odmeven in je praktično neogiben okvir za pojasnjevanje mednarodnih razlik v zvezi z elementi blaginje. Zato tudi nastopa v številnih izvedenkah in priredbah, kjer ne gre le za različnost interpretacij, ampak tudi za različne poudarke in nadgradnje.

V nadaljevanju povzemamo klasifikacijo režimov oz. sistemov blaginje, kot jo je na osnovi izvirne Esping-Andersenove tipologije izpeljal Kazepov (2008). Temelj klasifikacije je »za državo značilno ravnotežje med državo, družino in trgom, kar vpliva na način razdeljevanja dobrin ter tako oblikuje vire in priložnosti, s katerimi se soočajo akterji pri tem, ko artikulirajo svoje življenjske strategije« (Kazepov 2008: 254). Pri tem je upošteval tudi različna regulatorna načela pri razdeljevanju dobrin in pri načinu, kako inštitucije socializirajo tveganja. Država ima ključno vlogo, saj ne le porazdeljuje veliko dobrin, ampak z zakonodajo tudi določa vlogo drugim drugimi inštitucijam – trgu in družini, saj jim pripisuje odgovornost pri proizvodnji blaginje.

- *Liberalni sistem blaginje (tipičen primer je Velika Britanija).* Vloga države je rezidualna, saj posreduje samo takrat, ko pri razdeljevanju dobrin odpovesta tako trg kot družina. Trg je prevladujoči mehanizem regulacije in povezovanja v visokoindividualizirani in tekmovalni družbi. Kljub razvitim socialnim storitvam in socialni politiki, v veliki meri temelječi na dohodkovnih kriterijih, sta stopnja revščine in dohodkovne neenakosti med najvišjimi v Evropi. Radodarnost pri denarnih transferjih je manjša kot v skandinavskih državah in večja kot v Južni Evropi. Upravljanje v sistemu blaginje temelji na pluralističnih in menedžerskih oblikah vodenja, ki koordinira javno-zasebne akterje in ki daje prednost učinkovitosti pred enakostjo. K temu lahko dodamo še Esping-Andersenovo označitev tega režima kot tistega, ki je nastal v državah, kjer je bilo socialistično ali krščanskodemokratsko gibanje zelo šibko ali odsotno. Socialna politika je tipično omejena le na »slaba tveganja«, tj. tista, ki jih trg ne sprejme; uporablja tudi najožjo definicijo upravičenosti do beneficij v tradiciji »zaslužnih revnih«; liberalni sistemi vidijo storitve kot naravno dejavnost trga.
- *Socialnodemokratski sistem blaginje (vključuje nordijske države).* Ta sistem zaznamuje prevladujoča vloga države; država prevzema odgovornosti, ki jih drugi sistemi blaginje prepuščajo trgu ali družini. Ukrepi so univerzalistični, namenjeni vsemu prebivalstvu glede na potrebe. Zagotavlja številne storitve v naravi in denarne transferje. Redistribucija ostaja pomembno načelo razdeljevanja dobrin, čeprav je v zadnjem desetletju nekoliko zmanjšana. Odvisnost od trga, revščina in neenakosti so najnižje v Evropi. Upravljanje v sistemu vključuje menedžerske in participativne sheme vodenja, v katerih ima pomembno vlogo javni sektor. Dohodkovne razlike in revščina so pred obdavčitvijo ter denarnimi transferji zelo visoki, po njih pa najnižji. Ta model je najbolj radodaren; s socialnimi izdatki prerazdeljuje najvišji delež BDP, ohranja pa visoko stopnjo soglasja in stabilnosti, pri tem pa ima tudi pozitivne ekonomske rezultate. Po Esping-Andersenu (1999) k značilnostim tega sistema sodi še naslednje: poleg tega, da temelji na načelu univerzalizma, temelji tudi na zelo obsežnem pokrivanju tveganj, na radodarnih transferjih in izredno dobro razvitem sistemu storitev v naravi (nordijske države kot »storitvene države«). Sistem temelji na egalitarizmu in univerzalizmu, pravice zadevajo posameznika, ne družine, in temeljijo na državljanstvu. Skandinavski sistem blaginje pa temelji tudi na »produktivizmu«, tj. maksimiranju proizvodnih potencialov posameznika in tudi gospodarstva.
- *Korporativistični sistem blaginje (celinske evropske države)* zaznamujejo socialne politike, ki temeljijo na meritokratskem načelu in reproducirajo tisti družbeno-ekonomski položaj, ki ga družine dosežejo na trgu dela, natančneje s položajem, ki ga doseže hranilec družine. Družina je prevladujoči akter blaginje, njeno oskrbovalno vlogo pa podpirajo specifični ciljni ukrepi politike v obliki podpore v naravi ali v denarju. Vzajemnost je pomembno načelo povezovanja in razdeljevanja dobrin. Država sicer intenzivno posega v razdeljevanje dobrin, vendar pa so njeni posegi posredovani skozi vlogo družine. Odvisnost od trga je večja kot v socialnodemokratskem modelu,